

جهانی شدن و هویت ملی ایرانی: فراتحلیلی از پژوهش های پیشین در ایران

حسن غنیمتی^۱، توران احمدی^۲، طلیعه خادمیان^۳

شناسه پژوهشگر (ارکید): ۰۰۰۹۰۰۰۰۷۳۷۴۴۰۵x

شناسه پژوهشگر (ارکید): ۰۰۰۰۰۰۰۳۴۱۶۷۵۶۴۸

شناسه پژوهشگر (ارکید): ۰۰۰۰۰۰۰۲۷۶۰۳۶۲۸۳

چکیده

در زمینه تأثیر جهانی شدن بر تضعیف یا تقویت هویت ملی ایرانی، مطالعات متعددی صورت گرفته است و پژوهشگران، متناسب با شاخه علمی خود به تفسیر و تبیین این روابط پرداخته اند که یافته های برخی از آن ها جهانی شدن را عاملی تقویت کننده و برخی دیگر عاملی تضعیف کننده بیان نموده است. پژوهش حاضر نیز با اتخاذ رویکردی جدید در حوزه روش و بهره گیری از فراتحلیل، درصدد است با ترکیب یافته های مطالعات مستقل و مشابه در این زمینه، تحلیلی ویرای تحلیل های یادشده، ارائه دهد. در واقع هدف، فراتحلیل پژوهش های انجام شده در زمینه تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی ایرانی است تا از این راه تصویری جدید و مشخص از وضع فعلی پژوهش ها و کاستی های این حوزه به دست آید. جامعه آماری پژوهش، تحقیقات منتشر شده در زمینه تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی است که پس از پالایش اولیه، ۱۷ مورد با توجه به معیارهای فراتحلیل به عنوان نمونه برگزیده شدند. یافته ها در دو بخش مرور نظام مند و محاسبه اندازه اثر با استفاده از نرم افزار جامع فراتحلیل (CMA2) ارائه شده اند. مهم ترین نکات ضعف پژوهش های این حوزه عبارت اند از: استفاده کم از پرسشنامه های استاندارد، استفاده از مؤلفه های متعدد و گاه بی ربط برای اندازه گیری متغیر جهانی شدن و حتی هویت ملی، نبود چهارچوب نظری مشخص، کم توجهی به اعتبار و پایایی ابزار پژوهش در اکثر تحقیقات، مبهم و غیرکاربردی بودن پیشنهادها ارائه شده در بخش نتیجه گیری پژوهش ها. همچنین، محاسبه اندازه اثر بیانگر آن است که جهانی شدن بر هویت ملی ۰/۴۷ - تأثیر معناداری دارد. **کلیدواژه ها:** جهانی شدن، هویت ملی، فراتحلیل.

۱. گروه جامعه شناسی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) / h-ghanimati@sbu.ac.ir

۲. گروه جامعه شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران / toran.ahmadi@yahoo.com

۳. گروه جامعه شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران / t_khademian@iau-tnb.ac.ir

مقاله علمی پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۷/۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۷/۸/۱۴

دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال سیزدهم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، صص ۲۱۱-۱۹۵

۱. بیان مسئله

«هویت»، مفهومی ناظر به حالت و اعمال شخصی است و ریشه در تربیت خانوادگی، آموخته‌های فرهنگی و باورهای اجتماعی دارد و تشخیص و فردیت یک شخص یا یک جامعه را تشکیل می‌دهد. هویت در اثر فرایندهای اجتماعی شکل می‌گیرد و پس از تبلور باقی‌مانده، دگرگون‌شده یا حتی در نتیجه روابط اجتماعی از نو شکل می‌گیرد (برگر و لوکمان، ۱۳۹۹: ۸۵) و آگاهی، هویت، نگرش و رفتار افراد را جهت می‌دهد. بر این اساس می‌توان گفت ویژگی‌های رفتاری افراد جامعه در هر زمان، ملهم از آگاهی و معرفت آن‌ها است که افزون بر شکل‌دهی به هویت آن جامعه، به زیرساخت‌های تاریخی نسل‌های بعدی نیز تبدیل می‌شود (شاگری، ۱۳۸۳: ۲۴۱).

یکی از گرایش‌های هویتی افراد، هویت ملی آنان به‌عنوان بنیاد شکل‌گیری ملت است. هویت ملی از تعلق فرد به یک سرزمین و دولت ملی یا به تعبیری به کشوری خاص سرچشمه می‌گیرد. به بیان دیگر، هویت ملی به معنای احساس همبستگی با کل اعضای ساکن در یک محدوده سرزمینی مشترک است؛ به طوری که نسبت به موجودیت کل آن آگاهی و احساس وفاداری دارند (عدلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۶). همچنین، هویت ملی، احساس وفاداری و تعلق به عناصر و نمادهای مشترکی چون ابعاد اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی است (توسلی، ۱۳۸۱: ۸۵). از این رو، اسمیت^۱ از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان ناسیونالیسم، هویت ملی را بازتولید و بازتفسیر ارزش‌ها، نمادها، خاطرات، افسانه‌ها و سنت‌ها می‌داند که عناصر تمایزبخش هر ملتی هستند (دلانتی و کومار، ۲۰۰۶: ۱۰).

هویت ملی در گذشته دارای مرزهای مستحکم قومی، قبیله‌ای و ملی بود که در قلمرو فضا و زمان استمرار می‌یافت؛ اما امروزه هویت ملی در حالی شکل می‌گیرد که به‌زعم مک‌لوهان^۲ در یک دهکده جهانی فارغ از مرزهای ملی زندگی می‌کنیم؛ قلمروی که از آن به جهانی شدن تعبیر می‌شود. در عصر جهانی شدن، به‌زعم گیدنز^۳ نوعی بازاندیشی آشکار شده که می‌توان در این بین به امکان بازاندیشی در قلمرو هویت ملی اشاره نمود. به این معنی که هویت ملی مانند گذشته یک هویت ایستا و دارای مرزهای مشخص نیست و با جهانی در ارتباط است که هر لحظه می‌توان امکانی نو را تصور نمود؛ چراکه جهانی شدن هر لحظه ما را در جریان چیز تازه‌ای قرار می‌دهد؛ دانشی تازه، مصرفی تازه یا اندیشه‌ای جدید!

امروزه، آهنگ جهانی شدن سریع‌تر از گذشته در مسیر ادغام دنیا در حرکت است. از یک سو فرصت‌ها و امکانات زیادی برای کشورها، دولت‌ها و ملت‌ها فراهم ساخته است و از سوی دیگر نگرانی‌های فزاینده‌ای در حفظ ارزش‌های حیاتی، هویت و همبستگی ملی برای آن‌ها به وجود آورده و زمینه به چالش کشیده شدن نظم و امنیت را در داخل کشور به دنبال داشته است (قصری، ۱۳۹۰: ۵۶). جهانی شدن از برخی جنبه‌ها، امکان وسیع‌تری برای ظهور و بیان هویت است و گاهی منجر به تضعیف هویت نیز شده است.

1. Smith

2. McLuhan

3. Giddens

از این رو جهانی شدن با ایجاد یک شبکه فراملی قدرت، در تلاش است تا شبکه قدرت ایجاد شده توسط دولت-ملت‌ها را تضعیف کند و این خطر تضعیف هویت ملی در میان شهروندان و در نتیجه عدم تمایل به ایفای نقشی فعال در فرایندهای اجتماعی و ملی، به یکی از مسائل برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی به خصوص در سطح کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است. با این حال، با توجه به تنوع منابع هویت‌ساز، پرسش قابل طرح این است که با توجه به بازانندیشی هویت ملی از طریق فرایند جهانی شدن، آیا فرایند جهانی شدن، هویت ملی را تضعیف می‌کند یا قوت می‌بخشد؟

با توجه به این‌که یافته‌های حاصل از پژوهش‌های انجام شده در داخل و خارج از کشور در بررسی ارتباط جهانی شدن و هویت ملی یکسان نیستند، لازم است تحقیقات موجود دوباره مورد بررسی و کنکاش قرار گیرند. برای این کار نیازمند روشی هستیم تا نتایج پژوهش‌های انجام شده یکدست شوند. این مهم از طریق انجام فراتحلیل^۱ امکان‌پذیر است؛ زیرا فراتحلیل یافته‌های تحقیقات را با یکدیگر ترکیب می‌کند و روابط جدیدی میان پدیده‌های اجتماعی برقرار می‌سازد و بدین صورت تصویری شفاف از وضع موجود تحقیقات به دست می‌آید و عامل‌ها، پیامدها و کمبودهای حوزه مربوط شناسایی می‌شوند که به مراتب مفیدتر و مؤثرتر از طرح‌های تحقیقاتی جدید است (نیازی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳).

بر همین اساس و با فرض اجرای تحقیقات کافی در زمینه جهانی شدن و هویت ملی در ایران، همه تحقیقات دارای شرایط فراتحلیل در این حوزه جمع‌آوری و یافته‌های آن‌ها تحلیل می‌شوند. از سوی دیگر، با توجه به این‌که اعتبار هر تحقیق بستگی زیادی به اعتبار روش شناختی آن دارد، انجام فراتحلیل روش شناختی برای شناخت دلایل تفاوت و تناقض در نتایج تحقیقات صورت گرفته و فراهم نمودن زمینه برای انجام تحقیقاتی با اعتبار بالاتر، ضروری است. از این رو، پرسش‌های این پژوهش به ترتیب زیر است:

- نقاط قوت و ضعف تحقیقات انجام شده راجع به تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی در ایران، چیست؟
- تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی در ایران چگونه است؟

۲. مبانی نظری

جهانی شدن از جمله مفاهیمی است که تعریف واحدی درباره آن وجود ندارد. در جدول شماره ۱ برخی از مهم‌ترین تعاریف جهانی شدن از منظر اندیشمندان این حوزه ارائه شده است. به عنوان برآیندی از این تعاریف می‌توان گفت جهانی شدن با چهار بُعد زمانی و مکانی به ترتیب وسعت شبکه‌های جهانی، عمق و شدت به هم پیوستگی، سرعت جریان‌های جهانی، تأثیر میزان کشش و گرایش به هم پیوستگی جهانی بر جوامع مشخص شناخته می‌شود. جهانی شدن فرایندی (یا مجموعه‌ای از فرایندها) است که دگرگونی در فضای سازمان‌های روابط و انجمن‌های اجتماعی را در بر می‌گیرد. این دگرگونی‌ها با وسعت، عمق، سرعت و میزان تأثیر آن‌ها سنجیده می‌شود و جریان‌های فراقاره‌ای، بین‌قاره‌ای و بین منطقه‌ای و نیز شبکه‌های اقدام، تعامل و اعمال قدرت را در بر می‌گیرد (هلد و مک‌گرو، ۲۰۰۰: ۱۶).

جدول شماره ۱: تعاریف مختلف جهانی شدن

صاحب نظر	تعریف
هاروی (۱۹۹۵)	فشرده شدن زمان و مکان و کاهش فاصله‌ها
فریدمن (۲۰۰۰)	بسط سرمایه‌داری بازار آزاد به دیگر نقاط دنیا
رابرتسون (۲۰۰۰)	فشرده‌گی فزاینده جهان و تراکم آگاهی در جهان به مثابه یک کل
واترز (۲۰۰۱)	از بین رفتن محدودیت‌های جغرافیایی سایه‌افکننده بر روابط اجتماعی و فرهنگی
لگرین (۲۰۰۶)	فرایند وابستگی و ارتباط متقابل دولت‌ها
بری (۲۰۰۸)	عامل دگرگون‌کننده ذهنیت‌ها و عینیت‌ها و تسهیل‌کننده اقتباس فرهنگی
گیدنز (۲۰۱۳)	تشدید روابط اجتماعی در سراسر جهان و شکل‌گیری رویدادهای محلی بر اساس رویدادهای جهانی
بوسبا (۲۰۲۰)	فرایند افزایش جریان‌های متقابل ملی و سطوح بیشتر ارتباط، انسجام بین ملت‌ها و وابستگی متقابل

یکی از مباحث مهم در فرایند جهانی شدن، تأثیر آن بر هویت‌های ملی است. به باور برخی متفکران اصولاً جهانی شدن باعث رشد هویت‌های ملی می‌شود و به اعتقاد عده‌ای دیگر از اندیشمندان هویت‌های ملی و محلی باید در هویت‌های عام جهان شمول ادغام گردند. هلد و مک‌گرو^۱ (۲۰۰۰) نظریه‌های موجود در خصوص جهانی شدن و هویت ملی را به سه دسته تقسیم نموده‌اند: شک‌گرایان^۲، افراط‌گرایان^۳ و تحول‌گرایان^۴.

۲-۱. دیدگاه شک‌گرایان

این رویکرد با نام افرادی همچون پل هرست، بنجامین باربر و گراهام تامسون گره خورده است. به نظر این گروه، یکپارچگی جهانی یک ایدئولوژی است که درصدد تحقق بخشیدن یک اقتصاد جهانی است. از نظر آنان دولت‌ها نه تنها در حال از دست دادن قدرت خود نیستند، بلکه معمار بین‌المللی شدن جدید نیز شده‌اند (محمدبخش و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶).

1. Held & McGrew

2. Sceptics

3. Hyperglobalizers

4. Transformationalists

همچنین شک‌گرایان با این دیدگاه مخالف‌اند که جهانی شدن موجب تزلزل بنیادی نقش حکومت‌های ملی شده و نظم جهانی جدیدی ایجاد کرده باشد. طبق نظر شک‌گرایان، حکومت‌های ملی همچنان بازیگران اصلی به حساب می‌آیند، زیرا فعالیت‌های اقتصادی به دست آن‌ها تنظیم و هماهنگ می‌شود. برای مثال، حکومت‌ها عامل اصلی بسیاری از معاهدات تجاری و سیاست‌های آزادسازی اقتصادی هستند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۸۷).

۲-۲. دیدگاه افراط‌گرایان

این رویکرد با نام نظریه‌پردازانی چون کینچی اومائه، والتر ریستون، ریچارد رایش و اوانز لوارد پیوند خورده است. این‌ها معتقدند عصر دولت به‌عنوان یک بازیگر در سیاست جهانی به پایان رسیده و ظهور بازار جهانی، اقتصادها را غیرملی و راه را برای شرکت‌های فراملی تولید تجارت و امور مالی هموار کرده است. در این رویکرد یکپارچگی جهانی مفهومی تام و جدید است و پایانی است بر نهادها، به‌ویژه دولت-ملت و همچنین علم سیاست (محمدبخش و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶؛ فخار و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۵۴).

کسانی که معتقد به جهانی شدن افراطی هستند، موضعی مخالف شک‌گرایان اتخاذ می‌کنند. استدلال آن‌ها این است که جهانی شدن پدیده‌ای بسیار واقعی است که نتایج و پیامدهای آن را تقریباً همه‌جا می‌توان حس کرد. جهانی شدن فرایندی دانسته می‌شود که هیچ‌اقتنایی به مرزهای ملی ندارد. در این زمینه، اومائه جهانی شدن را پیام‌آور دنیای بدون مرز می‌داند؛ دنیایی که در آن نیروهای بازار قدرتمندتر از حکومت‌های ملی هستند (اومائه، ۱۹۹۰). به باور افراط‌گرایان، حکومت‌های ملی و سیاستمداران این حکومت‌ها، به‌صورت روزافزون ناتوان از اعمال کنترل بر مسائلی هستند که مرزهای آن‌ها را درمی‌نوردد. شهروندان تشخیص می‌دهند که سیاستمداران توانایی چندانی در حل این مسائل ندارند و در نتیجه، ایمان خود را به نظام‌های فعلی حکومت از دست می‌دهند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۸۸).

۲-۳. دیدگاه تحول‌گرایان

تحول‌گرایان موضع متعادل‌تری اختیار می‌کنند و جهانی شدن را اصلی‌ترین نیرویی می‌دانند که در پس طیف وسیعی از تغییراتی که فعلاً به جوامع مدرن شکل می‌دهند، نهفته است. از نظر آن‌ها، نظم جهانی در حال تغییر شکل و دگرگونی است، اما بسیاری از الگوهای قدیمی نیز هنوز باقی مانده‌اند. برای مثال، حکومت‌ها هنوز از قدرت زیادی بهره می‌برند هرچند که وابستگی متقابل جهانی رو به افزایش است. از نظر تحول‌گرایان، برخلاف آنچه افراط‌گرایان می‌گویند، کشورها حاکمیت خود را از کف نمی‌دهند؛ بلکه در واکنش به صور نوین اقتصاد و سازمان اجتماعی که پایه و اساس غیرمیهنی دارند (مثل شرکت‌ها، جنبش‌های اجتماعی و هیئت‌های بین‌المللی) در حال تجدید ساختار هستند. استدلال آن‌ها این است که ما دیگر در دنیای دولت‌محور زندگی نمی‌کنیم؛ حکومت‌ها ناچارند در قبال حاکمیت در شرایط پیچیده

جهانی شدن، موضعی فعال تر و برون نگرتر اتخاذ کنند (روزنا، ۱۹۹۷). در واقع، در این رویکرد جهانی شدن به این معنا نیست که جامعه جهانی در حال یکپارچه شدن است؛ بلکه برعکس، رویکرد حاضر معتقد است جهانی شدن در برخی ابعاد با تفرق و پراکندگی روبه روست. از این رو جهانی شدن و افزایش هویت جهانی باینکه وفاداری های کلاسیک متعلق به هویت ملی را تضعیف می کند، ولی از سوی دیگر باعث تقویت هویت های محلی می شود (آرمی، ۱۳۸۳).

در این راستا، گیدنز نیز معتقد است که جهانی شدن به اضمحلال فرهنگ های بومی و قومی نمی انجامد؛ بلکه برعکس به دلیل کاهش قدرت دولت های ملی و کنترل آن ها بر فرهنگ های محلی، هویت های فرهنگی محلی و بومی جدیدی شکل می گیرد. به نظر وی، جهانی شدن موجب می شود که هویت های فرهنگی و نیز پیوندهای اجتماعی و نیروهای محلی دوباره احیا شوند (تاجیک، ۱۳۹۱: ۴).

۳. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، فراتحلیل است. فراتحلیل در برگیرنده یکسری از روش های آماری است که برای تلفیق یافته های کمی از پژوهش های مختلف، برای تولید دانشی جدید در زمینه ای خاص است (لیپسی و ویلسون، ۲۰۰۱). از این رو، از روش فراتحلیل در زمینه هایی از یک موضوع که انباشت دانشی زیادی رخ داده، بهره گرفته می شود تا اثر مجموعه ای از عوامل بر یک مورد خاص در تعدادی از پژوهش ها به دست آید (لیتل^۲ و همکاران، ۲۰۰۸).

در روش فراتحلیل، ادبیات یک موضوع مورد مرور سامانمند^۱ قرار می گیرد تا بر اساس پژوهش های قبلی، تأثیر یک مفهوم بر روی مفهوم دیگر مشخص شود. در واقع، فراتحلیل نوعی مرور ادبیات یک موضوع است که در آن برای خلاصه سازی نتایج تحقیقات گذشته که در خصوص مسئله واحدی صورت گرفته است، از روش ها یا آزمون های کمی بهره گرفته می شود (نوغانی و میرمحمدتبار، ۱۳۹۶).

روش کار در فراتحلیل بدین گونه است که اول موضوع یا مسئله مورد نظر را انتخاب می کنیم. سپس موضوع تدوین می گردد و پژوهش های مرتبط با موضوع که همگی فرضیه واحدی را بررسی نموده اند، گردآوری می شوند. در ادامه داده های پژوهش ها استخراج و کدگذاری می شوند و سپس آماره ها، میانگین و سایر اطلاعات آماری به «اندازه اثر»^۳ تبدیل می شوند. اندازه اثر، نحوه و شدت تأثیرگذاری یک متغیر بر متغیر دیگر را مشخص می کند. نخست اندازه اثر هر پژوهش محاسبه می شود و در مرحله بعد اندازه اثر تحقیقات باهم مورد مقایسه قرار می گیرند و در نهایت اندازه اثر کل محاسبه می شود (برون استین^۵ و همکاران، ۲۰۰۹). در مرحله آخر، اندازه اثرها باهم ترکیب می شوند و اندازه اثرهای ترکیب شده، تفسیر می شود.

1. Lipsey & Wilson

2. Littlel

3. Systematic review

4. Effect size

5. Borenstein

جهانی شدن و هویت ملی ایرانی: فراتحلیلی از پژوهش‌های پیشین در ایران

در پژوهش حاضر، نخست با استفاده از روش مرور سیستماتیک، مطالعات حوزه جهانی شدن و هویت ملی ایرانی بررسی می‌شود. در مرور سیستماتیک به مسائلی از قبیل وجود یا عدم وجود چهارچوب نظری، مؤلفه‌های استفاده‌شده برای اندازه‌گیری متغیرها، نوع پرسشنامه‌ها، گزارش روایی و پایایی، نوع روایی به‌کاررفته و سطح راهکارهای ارائه‌شده پرداخته شده است. سپس اندازه اثر هر یک از تحقیقات محاسبه شده است. جامعه آماری شامل همه مقالات و پایان‌نامه‌ها با موضوع جهانی شدن و هویت ملی در ایران است که در دانشگاه‌های معتبر کشور و مجلات علمی پژوهشی نگارش و منتشر شده‌اند. شرط گزینش مطالعات نیز پرداختن به موضوع جهانی شدن و هویت ملی در فرضیه‌های تحقیقات است. در این پژوهش، ۱۷ تحقیق (۴ پایان‌نامه و ۱۳ مقاله) مرتبط با موضوع از مجلات و ایرانداک انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفته است.

جدول شماره ۲: مشخصات تحقیقات منتخب

پژوهشگر	سال	حجم نمونه	جامعه موردبررسی	روش نمونه‌گیری
لطف آبادی و نوروزی	۱۳۸۳	۴۲۹۲	دانش آموزان	تصادفی ساده
حافظ‌نیا و همکاران	۱۳۸۵	۳۸۲	دانشجویان	سهمیه‌ای
جلایی‌پور و قنبری	۱۳۸۸	۵۴۰	افراد ۱۸ تا ۶۵ سال عرب‌زبان اهواز	خوشه‌ای
نوروزی	۱۳۸۹	۱۵۰	دانش آموزان	تصادفی ساده
محمدبخش و همکاران	۱۳۹۰	۳۷۰	دانشجویان	طبقه‌ای
تاجیک	۱۳۹۱	۳۴۰	دانشجویان	-
محسنی تبریزی و مروت	۱۳۹۱	۱۹۷	دانشجویان	طبقه‌ای
خلیلی اردکانی و همکاران	۱۳۹۱	۴۲۲	شهروندان بالای ۱۸ سال سنندج	خوشه‌ای چندمرحله‌ای
بختیار نصرآبادی و همکاران	۱۳۹۲	۱۸۴	دانشجویان	تصادفی طبقه‌ای
مالمیر	۱۳۹۲	۴۰۰	جوانان	خوشه‌ای
خواجه‌نوری و همکاران	۱۳۹۳	۷۷۰	گروه‌های قومی لر و عرب	تصادفی چندمرحله‌ای
علی‌پور و همکاران	۱۳۹۵	۲۳۵	دانشجویان	تصادفی ساده
معراجی	۱۳۹۵	۳۸۰	جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال	خوشه‌ای
یزدان مهر	۱۳۹۵	۴۰۰	دانشجویان	طبقه‌ای
مختاری و همکاران	۱۳۹۷	۴۰۰	دانشجویان	طبقه‌ای

مؤذن پور و همکاران	۱۳۹۸	۴۰۴	دانش آموزان	طبقه ای
فخار و همکاران	۱۴۰۰	۳۵۵	دانشجویان	-

پس از کدگذاری اطلاعات گردآوری شده، از نرم افزار فراتحلیل جامع^۱ برای محاسبه اندازه گیری بهره گرفته شد. روش کار بدین صورت بود که آزمون های آماری استفاده شده در فرضیه ها از طریق فرمول های ارائه شده توسط وولف^۲ تبدیل به اندازه اثر شدند و سپس ترکیب این اندازه ها به شیوه هانتز و اشمیت^۳ مورد تحلیل قرار گرفتند. همچنین برای تفسیر اندازه اثر از جدول کوهن^۴ (۲۰۱۳) استفاده شد (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳: جدول پراکندگی طبقات اندازه اثر بر اساس آماره های محاسبه شده

تفسیر اندازه اثر	مقدار r	مقدار d
اندازه اثر ضعیف	کمتر از ۰/۳	کمتر از ۰/۵
اندازه اثر متوسط	از ۰/۳ تا ۰/۵	از ۰/۵ تا ۰/۸
اندازه اثر قوی	۰/۵ و بیشتر	۰/۸ و بیشتر

۴. یافته های پژوهش

۴-۱. مرور نظام مند یافته ها

در این قسمت، یافته های پژوهش از منظر مرور نظام مند و محاسبه اندازه اثر مورد بررسی قرار گرفته اند. جدول شماره ۴، تعداد و درصد ابعاد یا مؤلفه های استفاده شده برای سنجش متغیرهای جهانی شدن و هویت ملی ایرانی را نشان می دهد.

مطابق نتایج این جدول، در متغیر جهانی شدن که با خیل عظیمی از مؤلفه ها برای سنجش این متغیر روبه رو هستیم، مصرف رسانه های جمعی فرامرزی، علاقه مندی به ادبیات خارجی و جهان نگر، بیشترین مؤلفه های به کار گرفته شده برای سنجش مفهوم جهانی شدن هستند. فداکاری برای سرزمین یا دفاع از وطن، تعلق خاطر به مشاهیر تاریخی، فرهنگی و ملی و تعلق خاطر به فرهنگ و تمدن و آداب و رسوم ایرانی، پربسامدترین مؤلفه در سنجش مفهوم هویت ملی هستند. در دو مورد از تحقیقات مرور شده، شاخص های مورد استفاده برای سنجش هویت ملی و در سه مورد نیز شاخص ها یا مؤلفه های مورد استفاده برای سنجش جهانی شدن گزارش نشده است.

1. Comprehensive meta-analysis
2. Wolf
3. Hantzer & Schmitz
4. Cohen

جهانی شدن و هویت ملی ایرانی: فراتحلیلی از پژوهش های پیشین در ایران

جدول شماره ۴: فراوانی مؤلفه های مورد استفاده برای سنجش متغیرهای جهانی شدن و هویت ملی

تعداد	ابعاد یا مؤلفه های مورد سنجش	متغیر
۱۱	مصرف رسانه های جمعی فرامرزی	جهانی شدن
۴	علاقه مندی به ادبیات خارجی	
۴	جهان نگرى	
۳	استفاده از فیلم ها و موسیقی های خارجی	
۳	مصرف گرایی و مصرف کالاهاى فرهنگى	
۳	تکنرگرایی فرهنگی	
۳	گرایش به ارزش های جهانی	
۳	رفتن به مسافرت های خارجی	
۲	اهمیت یادگیری زبان انگلیسی	
۲	آشنایی با زبان انگلیسی	
۲	علاقه مندی به آئین ها و مراسم جهانی	
۱	علاقه مندی به پوشیدن غربی	
۱	علاقه مندی به آثار تاریخی جهان	
۱	علاقه مندی به سبک معماری غربی	
۱	جذابیت شیوه های آموزش و پرورش در کشورهای غربی	
۱	تمایل به عضویت در نهادهای عمومی غیردولتی	
۱	علاقه مندی به ازدواج با افراد مذاهب مختلف جهان	
۱	اهمیت دادن به حقوق بشر	
۱	میزان استفاده از سینما و کافی نت	
۱	مدیریت بدن	
۱	عضویت در انجمن های جدید	
۱	دفاع از جنبش های زیست محیطی	
۱	اوقات فراغت مدرن	
۲۳	کل مؤلفه ها یا ابعاد	

۱۰	تعلق به فرهنگ و تمدن و آداب و رسوم ایرانی	هویت ملی
۱۰	تعلق به مشاهیر تاریخی، فرهنگی و ملی	
۱۰	فداکاری برای سرزمین یا دفاع از وطن	
۸	علاقه مندی به زندگی در ایران	
۷	تعلق به پرچم و نمادهای ملی	
۷	تعلق و افتخار به زبان فارسی	
۵	افتخار به ادبیات و آثار ادبی ایران	
۴	علاقه مندی به موسیقی و فیلم های داخلی	
۴	افتخار به ایرانی بودن	
۳	تعلق خاطر به دولت	
۲	ایرانی دانستن تمام اقوام	
۲	علاقه به ازدواج با اقوام ایرانی	
۲	تعلق خاطر به دین اسلام	
۱	اتحاد و همبستگی ملی	
۱۴	کل مؤلفه ها یا ابعاد	

جدول شماره ۵ بیانگر وجود یا عدم وجود چهارچوب نظری در تحقیقات مرور شده در زمینه جهانی شدن و هویت ملی است. بر اساس اطلاعات این جدول، ۸۲/۳۵ درصد (مورد ۱۴) از مطالعات مورد بررسی، دارای چهارچوب نظری و ۱۷/۶۵ درصد (مورد ۳) فاقد چهارچوب نظری هستند.

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی و درصدی پژوهش ها برحسب داشتن یا نداشتن چهارچوب نظری

درصد	تعداد	
۸۲/۳۵	۱۴	برخورداری از چهارچوب نظری
۱۷/۶۵	۳	عدم وجود چهارچوب نظری
۱۰۰	۱۷	جمع کل

جهانی شدن و هویت ملی ایرانی: فراتحلیلی از پژوهش‌های پیشین در ایران

از منظر شیوه‌های سنجش یا اندازه‌گیری و اعتبار و پایایی ابزار پژوهش، اطلاعات جدول شماره ۶ بیانگر آن است که ۷۶/۷ درصد از کل تحقیقات منتخب، از پرسشنامه‌های محقق ساخته، ۱۱/۷ درصد از مقیاس استاندارد و ۱۱/۷ درصد نیز از پرسشنامه‌های ترکیبی (محقق ساخته و استاندارد) برای سنجش متغیرهای جهانی شدن و هویت ملی استفاده کرده‌اند.

همچنین، ۲۹/۴ درصد از تحقیقات مرور شده، از «اعتبار صوری» برای تأمین اعتبار متغیرهای جهانی شدن و هویت ملی استفاده کرده‌اند که این مقدار دارای بیشترین میزان است. بعد از آن، «اعتبار سازه‌ای» با ۲۳/۵ درصد دارای بیشترین بسامد است و ۴۷ درصد از آن‌ها نیز اعتبار متغیرهای تحقیق را گزارش نکرده‌اند. ۵۸ درصد از تحقیقات، پایایی ابزار سنجش را گزارش کرده‌اند.

جدول شماره ۶: تعداد و درصد میزان شیوه‌های سنجش، اعتبار و پایایی ابزار پژوهش

درصد از ۱۷ مقاله	تعداد	شیوه سنجش	
۱۱/۷۶	۲	استاندارد	پرسشنامه
۷۶/۴۸	۱۳	محقق ساخته	
۱۱/۷۶	۲	ترکیبی	
۲۹/۴۱	۵	صوری	اعتبار
۲۳/۵۲	۴	سازه‌ای	
۴۷/۰۵	۸	عدم گزارش	
۵۸/۸۲	۱۰	گزارش پایایی	پایایی
۴۱/۱۸	۷	عدم گزارش	

جدول شماره ۷، سطوح (خرد، میانی، کلان) راهکارهای ارائه شده را نشان می‌دهد. از بین ۱۷ پژوهش مورد بررسی، ۱۰ مورد از آن‌ها به ارائه پیشنهاد یا راهکار پژوهشی پرداخته‌اند و ۷ مورد نیز پیشنهاد یا راهکار پژوهشی ارائه نکرده‌اند. در این خصوص، ۵۰ پیشنهاد توسط نویسندگان مقالات و پایان‌نامه‌ها ارائه شده است که از این تعداد ۳۸ درصد در سطح کلان، ۵۲ درصد در سطح میانی و ۱۰ درصد در سطح خرد ارائه شده‌اند.

اکثر راهکارها نمایشی از یافته‌های پژوهش نیست، تعداد پیشنهادها زیاد است و ارتباط مشخص و منطقی میان آن‌ها وجود ندارد. همچنین، بسیاری از راهکارها ربط منطقی با اهداف تحقیق ندارند و راهکارها به‌طور اعم، مبهم، کلی و غیرقابل اجرا به نظر می‌رسند.

جدول شماره ۷: توزیع فراوانی و درصدی راهکارهای ارائه شده در پژوهش های مورد بررسی

سطح راهکارها	فراوانی	درصد	نمونه
کلان یا ملی	۱۹	۳۸	- تقویت شاخص های هویت ملی مشترک با سایر ایرانیان - بازسازی و تقویت هویت ملی یا حفظ حقوق اقوام ایرانی
میانی یا سازمانی	۲۶	۵۲	- افزایش غنای محتوای برنامه های داخلی در جهت تضعیف اثرات رسانه های خارجی - نمایش فیلم های دفاع مقدس در جهت آشنایی کودکان با فداکاری ها و ایثارگری های رزمندگان کشور
خرد یا فردی	۵	۱۰	- سنجش نظام ارزشی دانش آموزان و تقویت ارزش های مؤثر بر نگرش فعال نسبت به پدیده جهانی شدن - ارتقای سطح آگاهی عملی افراد درباره ویژگی های هویت ملی
کل	۵۰	۱۰۰	

۲-۴. یافته های استنباطی: محاسبه اندازه اثر

پیش از محاسبه اندازه اثر نهایی، نخست، پیش فرض های فراتحلیل در مورد همگنی این پژوهش ها و سوگیری در انتشار مورد بررسی قرار گرفت. در فرایند بررسی همگنی پژوهش های مورد نظر، از آزمون Q به منظور گزینش مدل مناسب برای برآورد اندازه اثر نهایی بهره گرفته شده است که نتایج آن در جدول شماره ۸ آمده است. با توجه به مقدار Q حاصل از آزمون (۲۸۰/۸۸۵) که با درجه آزادی ۱۶ در سطح $(p > 0.01)$ معنادار است، با اطمینان بسیار بالا می توان گفت که فرضیه ناهمگن بودن پژوهش های مورد بررسی تائید و فرضیه صفر (یعنی همگنی این پژوهش ها) رد می شود.

با توجه به این که آزمون Q نسبت به تعداد اندازه اثرها حساس است و با افزایش شمار اندازه اثرها، توانایی آزمون برای پذیرش ناهمگنی افزایش پیدا می کند، آماره دیگری به نام مجذور I نیز در این آزمون به کار برده می شود که دامنه مقدار I از ۰ تا ۱۰۰ تغییر می کند. هر چه مقدار آماره به ۱۰۰ نزدیک تر باشد، نشان دهنده آن است که میان اندازه اثرها ناهمگنی بیشتری وجود دارد. حال با توجه به مقدار مجذور I که در جدول شماره ۸ آمده، می توان این گونه استدلال کرد که نزدیک به ۹۸ درصد از تفاوت های موجود میان اندازه اثرها یا نتایج حاصل از پژوهش ها، ناشی از ناهمگون بودن آن هاست؛ بنابراین لازم است برای دستیابی به اندازه اثر نهایی، از مدل اثرات تصادفی بهره گرفته شود.

جدول شماره ۸: نتایج آزمون همگنی پژوهش های مورد بررسی

شاخص آماری	مقدار Q	درجه آزادی	سطح معناداری	مجذور I
نتیجه	۲۸۰/۸۸۵	۱۶	۰/۰۰۱	۹۷/۹۰

یکی دیگر از پیش فرض های فراتحلیل، بررسی سوگیری انتشار است. برای این که فراتحلیل بتواند یک اندازه اثر ترکیبی عاری از خطا برآورد کند، باید به همه مطالعاتی که در خصوص ارتباط هویت ملی ایرانی در روند جهانی شدن انجام شده، دسترسی داشته باشد و بتواند آن ها را ارزیابی کند. عدم بررسی تمامی این مطالعات و همچنین بروز برخی دیگر از خطاهای خاص، می تواند منجر به پدید آمدن مسئله ای شود که به آن خطای انتشار می گویند. برای آزمون فرض فقدان سوگیری انتشار در فراتحلیل، آزمون همبستگی رتبه ای بگ و مزومدار^۱ و N ایمن از خطا به کار گرفته می شود (نیازی و همکاران، ۱۳۹۶).

در جدول شماره ۹ نتیجه آزمون همبستگی رتبه ای بگ و مزومدار نشان داده شده است. فرض صفر در این آزمون، نشانگر عدم وجود خطای انتشار و فرض یک نشانگر وجود خطای سوگیری است. اگر سطح معناداری آزمون بگ و مزومدار بیشتر از ۰/۰۵ باشد، فرض یک رد می شود. در پژوهش حاضر نیز با توجه به سطح معناداری به دست آمده برای این آزمون که بیشتر از ۰/۰۵ است، می توان حکم بر عدم وجود سوگیری انتشار داد.

جدول شماره ۹: نتایج حاصل از آزمون همبستگی رتبه ای بگ و مزومدار

شاخص آماری	مقدار ضریب همبستگی	Z-Value	سطح معناداری	
			یک دامنه	دو دامنه
نتیجه	۰/۳۴	۱/۴۸	۰/۲۰۱	۰/۳۱۲

آزمون N ایمن از خطای روزنتال نیز تعداد مطالعات بیانگر فرضیه صفر را پیشنهاد می دهد که باید به تحلیل اضافه شود تا معنادار نبودن آماری اثر کلی به دست آید (نیازی و همکاران، ۱۳۹۷).

نتایج به دست آمده از این روش نشان دهنده آن است که باید ۴۹۸ مطالعه دیگر صورت گیرد تا مقدار P دوسویه ترکیب شده از ۰/۰۵ بالاتر نرود و فقط در این حالت است که در نتایج نهایی محاسبات و تحلیل ها خطا به وجود می آید. این یافته، دقت و درستی بالای اطلاعات و نتایج به دست آمده از این پژوهش را نشان می دهد.

1. Begg and Mazumdar rank correlation

جدول شماره ۱۰: نتایج حاصل از محاسبه آزمون N ایمن از خطا

مقدار	شاخص
۱۸/۰۱۹	مقدار Z برای مطالعات مشاهده شده
۰/۰۰۰	مقدار P برای مطالعات مشاهده شده
۰/۰۵۵	آلفا
۲	باقی مانده
۱/۹۷۰	Z برای آلفا
۱۷	تعداد مطالعات مشاهده شده
۴۹۸	تعداد مطالعات گم شده ای که مقدار P را به آلفا می‌رساند

پس از بررسی پیش فرض‌های فراتحلیل و تأیید استفاده از الگوی اثر تصادفی، اطلاعات جدول شماره ۱۱ بیانگر آن است که اندازه اثر جهانی شدن بر هویت ملی ایرانی (۰/۴۷-) است. با استفاده از معیار کوهن (مراجعه شود به جدول شماره ۳)، می‌توان گفت که در مجموع جهانی شدن در حد متوسط بر هویت ملی اثرگذار است و با افزایش میزان جهانی شدن، هویت ملی افراد تضعیف می‌شود.

جدول شماره ۱۱: نتایج حاصل از اندازه اثر مطالعات مرور شده

متغیرها	تعداد مطالعات	اندازه اثر (r)	انحراف معیار	Z-Value	P-Value
تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی	۱۷	-۰/۴۷	۰/۱۸۹	۴/۳۸	۰/۰۰۰

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر در بخش مرور نظام‌مند بیانگر آن است که برای سنجش مفاهیم جهانی شدن و هویت ملی، از ابعاد یا مؤلفه‌های متعددی (۸-۱ مورد) استفاده شده است. در اکثر موارد میزان مصرف رسانه‌های خارجی یا فرامرزی به عنوان معیار جهانی شدن در نظر گرفته شده است. در خصوص نحوه سنجش متغیر هویت ملی، اتفاق نظر بیشتری وجود دارد و این متغیر عمدتاً با ابعاد فداکاری برای سرزمین یا دفاع از وطن، تعلق خاطر به مشاهیر تاریخی، فرهنگی و ملی و تعلق خاطر به فرهنگ و تمدن و آداب و رسوم ایرانی سنجیده شده است.

مهم ترین دلیل این نابسامانی (استفاده از ابعاد متعدد برای سنجش متغیر جهانی شدن و حتی هویت ملی)، استفاده از پرسشنامه های غیر معیار است؛ به طوری که در ۷۶ درصد تحقیقات نمونه این پژوهش، از پرسشنامه های محقق ساخته برای سنجش تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی استفاده شده است. علاوه بر این، در سنجش متغیر جهانی شدن از مؤلفه هایی که خودشان یک متغیر کلی و مجزا از جهانی شدن (همچون مدیریت بدن) هستند، بهره گرفته شده است. در واقع، پراکندگی و عدم انسجام و مطابقت شاخص های سنجش جهانی شدن با مفهوم سازی ارائه شده، یکی از مهم ترین نقاط ضعف پژوهش های صورت گرفته در این حوزه است. بنابراین، برای سنجش دقیق مفهوم جهانی شدن یا آگاهی از جهانی شدن و یا در معرض هویت جهانی شدن قرار گرفتن، لازم است ابعاد و مؤلفه های متعدد و مقیاس های استاندارد طراحی شود. در واقع، از آنجاکه توجه هم زمان به مقیدات فرهنگی و ویژگی های جهانی پیش نیازهای انجام یک پژوهش در مورد هویت ملی است، به نظر می رسد ساخت مقیاس های استاندارد با تمرکز بر فرهنگ و جامعه ایرانی باید در اولویت قرار گیرد. آگاهی از مبانی جامعه شناختی هویت ملی و استفاده از تفاوت های مطرح در این رویکردها برای ساخت مقیاس های دقیق و جامع، نیازی است که کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. برای ساخت مقیاس یا پرسشنامه هویت ملی، پیش از مرور پژوهش های انجام شده و استفاده از چهارچوب های تحقیقی تکراری، شایسته است گونه ها و الگوهای جامعه شناختی جهانی شدن و هویت ملی شناسایی شود.

عدم وجود چهارچوب نظری مشخص که طریقه استخراج فرضیه ها و نحوه تأثیرگذاری جهانی شدن بر هویت ملی را مشخص کند، یکی دیگر از نکات ضعف پژوهش های صورت گرفته در حوزه موضوع پژوهش است. این در حالی است که پژوهش هایی که با روش کمی صورت می گیرند و هدف آن ها نظریه آزمایی است، حتماً باید چهارچوب نظری داشته باشند. این مطلب با توجه به پیمایشی بودن تحقیق، یک ضعف عمده به شمار می رود و اساس استخراج فرضیه ها و اعتبار آن ها را زیر سؤال می برد.

از منظر اعتبار و پایایی ابزار سنجش مفاهیم جهانی شدن و هویت ملی، ۴۷ درصد تحقیقات صورت گرفته از هیچ نوع شیوه اعتباربخشی به مقیاس هایی که عمدتاً محقق ساخته هستند و لازم است اعتبار آن ها بررسی شود، استفاده نکرده اند. همچنین ۲۹ درصد از تحقیقات مرور شده در این حوزه، از اعتبار صوری برای تأمین اعتبار این متغیرها استفاده کرده اند. این در حالی است که اعتبار صوری نمی تواند به اندازه کفایت اعتباربخش باشد، بلکه تنها یک ویژگی آزمون یا پرسشنامه است که در پاره ای مواقع وجود آن مفید به نظر می رسد. ثراندایک و هیگن^۱ در رد اهمیت اعتبار صوری گفته اند «در واقع آنچه تعیین می کند یک مقیاس چه چیزی را اندازه می گیرد، تکالیفی است که به وسیله سؤال های آزمون یا گویه های یک مقیاس معرفی می شوند و کسی که بخواهد قدرت پیش بینی یک مقیاس را تعیین کند، باید گویه های مقیاس را به دقت بررسی نماید و برای این منظور ما به صورت ظاهر آزمون (اعتبار صوری) چندان اعتنایی نمی کنیم» (سیف، ۱۳۹۹). با این حال تعداد کمی از پژوهش ها اعتبار سازه ای یا محتوایی مقیاس های به کار رفته برای سنجش متغیرهای جهانی شدن و هویت ملی را گزارش کرده اند.

همان‌طور که ذکر شد با توجه به اینکه مقیاس‌های به‌کاررفته برای سنجش تأثیر جهانی‌شدن بر هویت ملی در کشور، اغلب محقق‌ساخته هستند، حتماً ضروری است اعتبار این مقیاس‌ها از طریق اعتبار سازه‌ای تأمین شود. این در حالی است که از منظر پایایی ابزار سنجش، مقیاس‌ها یا پرسشنامه‌های طراحی‌شده در حوزه تأثیر جهانی‌شدن بر هویت ملی نیز در حد نامطلوبی هستند. علاوه بر این، از آنجاکه اعتبار مقدم بر پایایی است (یعنی تا پرسشنامه‌ای اعتبارش تأمین نشود)، نمی‌توان به پایایی به‌دست‌آمده اعتماد کرد.

از منظر پیشنهادها پژوهش نیز گفتنی است که اکثر پیشنهادها ارائه‌شده در تأثیرگذاری جهانی‌شدن بر هویت ملی در سطح کلان یا ملی و سازمانی یا منطقه‌ای هستند و بخش بسیار کمی از آن‌ها در سطح خرد یا فردی (۱۰ درصد) قرار می‌گیرند. بیشتر راهکارهای ارائه‌شده کلی، مبهم و غیرکاربردی است و میان این راهکارها با اهداف تحقیق تناسبی وجود ندارد. همچنین در پیشنهادها ارائه‌شده شعارگرایی یا صوری‌گرایی به‌شدت به چشم می‌خورد و عاری از هرگونه عمل‌گرایی هستند. از سوی دیگر، سطح تحلیل اکثر مطالعات مرور شده در زمینه تأثیرگذاری جهانی‌شدن بر هویت ملی، خرد است و با توجه به ریشه‌های ساختاری و کلان هر مسئله اجتماعی لازم است تحقیقات بیشتری با واحد تحلیل فراتر از فرد صورت گیرد.

محاسبه اندازه اثر جهانی‌شدن بر هویت ملی، بیانگر آن است که تأثیر جهانی‌شدن بر هویت ملی (۰/۴۷) است. این بدین معنا در سطح نمونه‌های منتخب این مطالعه می‌توان گفت جهانی‌شدن با تضعیف هویت ملی همراه است. در این راستا احتمال داده می‌شود هویت‌های فراملی و فروملی بر هویت‌های ملی غالب شوند.

با توجه به یافته‌های این پژوهش، نکات زیر به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌شود:

- بررسی تأثیر جهانی‌شدن بر هویت ملی دیگر گروه‌های جامعه همچون زنان و روستائیان؛
- ساخت پرسشنامه‌های استاندارد برای سنجش جهانی‌شدن و هویت ملی؛
- استخراج فرضیه‌های پژوهش از یک چهارچوب نظری مشخص؛
- پرهیز از شعارگرایی و صوری‌گرایی در پیشنهادها پژوهش و ارائه پیشنهادها عملی و کاربردی.

منابع

- آرمی، آزاد (۱۳۸۳). مطالعه تطبیقی هویت محلی و جهانی در بین دانشجویان دانشگاه تبریز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز.
- برگر، پتر و لوکمان، توماس (۱۳۹۹). ساخت اجتماعی واقعیت، ترجمه فریبرز مجیدی، تهران: علمی و فرهنگی.
- تاجیک، سمیه (۱۳۹۱). هویت ملی در عصر جهانی‌شدن. مطالعات رسانه‌ای، ۷(۱۸): ۸-۱.
- توسلی، غلامعباس و قاسمی، یارمحمد (۱۳۸۱). مناسبات قومی و رابطه آن با تحول هویت جمعی؛ مطالعه موردی ایلام. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۴(۴): ۲۵-۳.
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۹). اندازه‌گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی. تهران: دوران.
- شاکری، رضا (۱۳۸۳). رابطه آگاهی و هویت، مجموعه مقالات هویت در ایران. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- عدلی‌پور، صمد؛ قاسمی، وحید و کیانپور، مسعود (۱۳۹۲). شبکه اجتماعی فیس‌بوک و هویت ملی جوانان. مطالعات ملی، ۱۴(۴): ۱۶۴-۱۴۱.

- فخار، جلیل؛ دهشیری، محمدرضا؛ مطلبی، مسعود و کمالی زاده، محمد (۱۴۰۰). جهانی شدن و تأثیر آن بر هویت ملی و جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران: بررسی پیمایشی از منظر دانشجویان گروه علوم انسانی و فنی و مهندسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب. نگرش های نو در جغرافیای انسانی، ۱۳(۳): ۵۶۸-۵۴۷.
- قصری، محمد (۱۳۹۰). بررسی نقش و ظرفیت مرز در تقویت هویت ملی در عصر جهانی شدن (مورد ایران). پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۴(۳): ۷۹-۵۵.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶). جامعه شناسی. ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نی.
- محمدبخش، بهمن؛ حبیبی، اکرم و قریشی، فردین (۱۳۹۰). جهانی شدن و هویت ملی دانشجویان دانشگاه تبریز. رفاه اجتماعی، ۱۱(۴۳): ۳۴-۷.
- نوغانی، محسن، میرمحمدتبار، سیداحمد (۱۳۹۶). فراتحلیل: مبانی و کاربردها. تهران: نشر دانشگاهی.
- نیازی، محسن؛ افرا، هادی؛ نژادی، اعظم و سخایی، ایوب (۱۳۹۷). فراتحلیل رابطه سرمایه فرهنگی و سبک زندگی. جامعه شناسی کاربردی، ۲۹(۷۲): ۲۰-۱.
- نیازی، محسن؛ یعقوبی، داریوش؛ سخایی، ایوب و حسینی زاده آرانی، سیدسعید (۱۳۹۶). فراتحلیل تأثیر سرمایه اجتماعی بر سلامت روان. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۶(۲۵): ۱۴۱-۱۷۶.
- Berry, J. W. (2008). Globalization and acculturation, *International Journal of Intercultural Relations*, 4(32), 328-336.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P., & Rothstein, H. R. (2009). *Introduction to meta-analysis*. John Wiley & Sons.
- Boussebaa, M. (2020). Identity regulation and globalization. In *The Oxford Handbook of Identities in Organizations*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen, J. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Academic press.
- Delanty, G., & Kumar, K. (Eds.). (2006). *The SAGE handbook of nations and nationalism*. Sage.
- Friedman, T. L. (2000). *The Lexus and the olive tree: Understanding globalization*. Farrar, Straus and Giroux.
- Giddens, A. (2013). *The consequences of modernity*. John Wiley & Sons.
- Harvey, D. (1995). Globalization in question. *Rethinking marxism*, 8(4), 1-17.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (2000). *Global transformations: Politics, economics and culture*. In *Politics at the Edge* (pp. 14-28). Palgrave Macmillan, London.
- Legrain, P. (2006). *The Truth about Globalization*. In Conference: How can Lithuania survive on the Global Market.
- Lipsey, M. W., & Wilson, D. B. (2001). *Practical meta-analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Littell, J. H., Corcoran, J., & Pillai, V. (2008). *Systematic reviews and meta-analysis*. Oxford University Press.
- Ohmae, K. (1990). *The borderless world: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. London: Collins.
- Robertson, R. (2000). *Globalization: Social theory and global culture*. SAGE publications Ltd.
- Rosenau, J. N. (1997). *Along the domestic-foreign frontier: Exploring governance in a turbulent world* (No. 53). Cambridge University Press.
- Waters, M. (2001). *Globalization*. Routledge.